

Małgorzata Górska

Łacińskie futurum I jako wykładnik modalności

Collectanea Philologica 12, 77-84

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA GÓRSKA

Lublin

Łacińskie futurum I jako wykładnik modalności

Zjawisko modalności w języku¹ jest w literaturze przedmiotu różnie ujmowane. Nie ma wśród badaczy zgodności ani co do jego istoty, ani co do jego zakresu, a w konsekwencji co do wydzielenia różnych typów modalności². Najczęściej modalność jest rozumiana jako kategoria językowa wyrażająca postawę nadawcy wypowiedzi wobec przekazywanej treści. Jest zatem, obok struktury predykatowo-argumentowej, głównym składnikiem struktury semantycznej zdania. Inaczej mówiąc, na płaszczyźnie semantycznej zdanie składa się ze struktury predykatowo-argumentowej³, którą definiuje się jako akt przypisania (predykcji) określonemu obiektowi (argumentowi) jakiejś cechy. Jest to więc opis jakiegoś obiektywnego stanu rzeczy, obok którego obligatoryjnie pojawia się składnik modalny, tzn. nadawca ujmuje dany stan rzeczy jako rzeczywisty, pewny, wątpliwy, możliwy, pożądany itd. I w związku z tym wyróżnia się pewne typy modalności. Najważniejsze to modalność asertoryczna, modalność epistemiczna i modalność deontyczna⁴. Modalność asertoryczna (asercja) polega na uznaniu przez nadawcę prawdziwości treści wypowiedzi, na stwierdzeniu faktycznego (oczywiście z punktu widzenia nadawcy) stanu rzeczy. Kiedy zaś nadawca nie ma przekonania co do prawdziwości treści wypowiedzi, mamy do czynienia z modalnością epistemiczną, wyrażającą sąd nadawcy na temat

---

¹ Zagadnienie modalności jest także niezwykle istotne w logice – zob. R. Carnap, *Meaning and Necessity. A Study in Semantics and Modal Logic*, The University of Chicago Press, Chicago 1967. Na temat relacji między modalnością logiczną a modalnością językową zob. S. Jodłowski, *Istota, granice i formy językowe modalności*, [w:] *Studia nad częściami mowy*, PWN, Warszawa 1971, s. 115–146 oraz B. Boniecka, *O pojęciu modalności (przeгляд problemów badawczych)*, „Język Polski” 1976, R. 56, z. 2, s. 99–110.

² Zob. F. Kiefer, *On Defining Modality*, „Folia Linguistica” 1987, Vol. 21, s. 67–94.

³ Określanej także m.in. jako składnik propozycjonalny czy też dictum.

⁴ Mówi się też o modalności ogólnej (intencjonalnej), będącej informacją o intencji, z jaką nadawca tworzy wypowiedź. Informacja taka ma charakter obligatoryjny, tzn. jest w sposób konieczny zawarta w każdym zdaniu. Jest ona też czynnikiem, który determinuje typy zdań, jako że intencją nadawcy może być chęć powiadomienia (oznajmienia) o czymś, zapytania o coś, nakazania lub zakazania czegoś. A to odpowiada podziałowi na zdania oznajmujące, pytające i rozkazujące. Por. R. Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, PWN, Warszawa 2002, s. 124–132; J. Lyons, *Semantyka 2*, przekł. A. Weinsberg, PWN, Warszawa 1989, s. 344–361; F. R. Palmer, *Mood and Modality*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 23–33 oraz F. Kiefer, *op. cit.*, s. 77–84.

prawdopodobieństwa zachodzenia opisanego stanu rzeczy. Modalność deontyczna natomiast wyraża obowiązek, powinność. Charakteryzuje wypowiedzi, w których nadawca wyraża swoją wolę i jednocześnie zobowiązuje odbiorcę do spowodowania określonego stanu rzeczy. Każdy z wymienionych typów modalności jest oddawany za pomocą bogatego zestawu środków językowych. Są to zarówno środki leksykalne, jak i gramatyczne. Środkami leksykalnymi są niektóre partykuły czy przysłówki, np. polskie *może*, *prawdopodobnie*, *chyba* czy *na pewno*, będące wykładnikami modalności epistemicznej. Do środków gramatycznych należą przede wszystkim tryby: *indicativus* jest wykładnikiem asercji, *coniunctivus* m.in. możliwości, *imperativus* woli nadawcy. Dość szczególne miejsce wśród gramatycznych wykładników modalności zajmuje *futurum*⁵. Zastosowanie w wypowiedzi czasu przyszłego (w odróżnieniu od przeszłego i teraźniejszego) znosi bowiem asercję, jako że nadawca nie może mieć pewności co do zaistnienia danego stanu rzeczy. Ten stan rzeczy może być przez niego jedynie zapowiadany. W niektórych przypadkach jednak *futurum* jest używane nie tylko do wyrażenia zapowiedzi, ale także do wyrażenia przypuszczenia, możliwości, wątpliwości i powoduje, że wypowiedź wyraźnie zyskuje modalność epistemiczną. Poza tym wyrażenie poprzez *futurum* zapowiedzi może być również połączone z wyrażeniem przez nadawcę woli spowodowania przez odbiorcę jakiegoś stanu rzeczy. Wypowiedź taka ma więc znaczenie nakazu, a zatem realizuje (szeroko pojętą) modalność deontyczną⁶.

Takie funkcje *futurum* pozostają w związku z ustaleniami dotyczącymi pochodzenia czasów przyszłych w językach indoeuropejskich. Były one bowiem wtórnie tworzone z form lub wyrażen pierwotnie używanych do oznaczania różnych odmian modalności⁷. Najczęściej podstawę do tworzenia czasu przyszłego stanowił *coniunctivus*. Takie jest też pochodzenie łacińskiego *futurum* I⁸ i związane z tym funkcje, jakie ten czas może pełnić. Oprócz znaczenia „czysto” czasowego, *futurum* I może bowiem służyć także do wyrażania przypuszczenia lub wątpliwości – jest zatem wykładnikiem modalności epistemicznej. Może również wyrażać wolę nadawcy wypowiedzi (rozkaz, zakaz, życzenie) i wówczas pełni rolę wykładnika modalności deontycznej⁹.

⁵ Zob. R. Ullmann, *The Nature of Future Tenses*, „Working Papers in Language Universals” (Stanford University) 1972, Vol. 8, s. 55–100.

⁶ Przyjmuję tu szersze rozumienie terminu modalność deontyczna, jakie proponuje np. J. Lyons, *op. cit.*, s. 409–417. Inaczej R. Grzegorzewska, *op. cit.*, s. 133–134.

⁷ Zob. J. Lyons, *op. cit.*, s. 403–409, a także F. Palmer, *op. cit.*, s. 216–218.

⁸ Dotyczy to form III i IV koniugacji. Pochodzenie form futurycznych koniugacji I i II nie jest jasne – zob. *Gramatyka historyczna języka łacińskiego*, cz. I, oprac. J. Otrębski, J. Safarewicz, Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich, Warszawa 1937, s. 520–523. Jednakże, niezależnie od pochodzenia, pełnią one takie same funkcje.

⁹ Zob. T. Sanko, *Gramatyka łacińska*, Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa 1932, s. 134; *Gramatyka historyczna języka łacińskiego*, cz. II: *Składnia*, oprac. J. Safarewicz, Państwowe

Do zilustrowania tych funkcji łacińskiego futurum I mogą posłużyć przykłady zaczerpnięte z *Listów* Cyserona¹⁰. Mimo bowiem tego, że modalność jest wyrażana za pomocą środków systemowych, dopiero w konkretnym tekście, na płaszczyźnie pragmatycznej, po uwzględnieniu kontekstu wypowiedzi, może być ona (modalność) właściwie odczytana. Poza tym listy są odpowiednimi tekstami do zaprezentowania omawianego zjawiska, ponieważ mają wyraźnie wskazanego odbiorcę, co jest istotne zwłaszcza wówczas, gdy w grę wchodzi modalność deontyczna.

Łacińskie futurum I może zatem być wykładnikiem modalności epistemicznej, tzn. wskazywać, że nadawca wypowiedzi wyraża jedynie przypuszczenie co do zachodzenia stanu rzeczy, którego wypowiedź dotyczy. Jest to szczególnie wyraźne wówczas, gdy w zdaniu, oprócz formy czasownika w czasie przyszłym, pojawia się dodatkowo leksykalny wykładnik modalności epistemicznej w postaci przysłówka modalnego *fortasse*. Taką sytuację ilustrują przykłady (1)–(6):

- (1) multa **videbis fortasse**, quae nolis, non plura tamen, quam audis cottidie (*Epist.* 4, 9, 1);
- (2) **ridebis** hoc loco **fortasse**: quam vellem etiam nunc in provincia morari! (*Att.* 7, 1, 5);
- (3) **quaeres fortasse**, cur, cum haec in urbe sint, non absim, quem ad modum tu (*Epist.* 9, 2, 2);
- (4) placet mihi igitur et item tibi nuntium remitti. **petet fortasse** tertiam pensionem (*Att.* 11, 23, 3);
- (5) sed ego **fortasse** vaticinor et haec omnia meliores **habebunt** exitus (*Epist.* 2, 16, 6);
- (6) parantur orationibus indices gloriosi. **fortasse accedent** etiam consules designati (*Att.* 4, 15, 9).

W każdym przypadku formę w futurum wraz z partykulą *fortasse* można oddać za pomocą jakiegoś epistemicznego wyrażenia polskiego, np. w zdaniu (1): *być może zobaczysz*, w (2): *zapewne w tym miejscu się zaśmiejesz*, w (3): *prawdopodobnie zapytasz*, w (4): *przypuszczam, że zażąda*, w (5): *być może to wszystko lepiej się skończy*, a w (6): *będę bronili... być może także desygnowanych konsulów*.

Inna sytuacja, w której futurum, już samodzielnie, wskazuje możliwość, to taka, gdzie nadawca wypowiedzi prowadzi swoisty dialog z odbiorcą, wyrażając przypuszczenie co do tego, jak odbiorca zareaguje na jego słowa. Ma to miejsce w przykładach (7)–(10):

Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1950, s. 93; H. M e n g e, *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2000, s. 183; L. R. P a l m e r, *The Latin Language*, University of Oklahoma Press, Norman 1988, s. 307 oraz J. H. A l l e n, J. B. G r e e n o u g h, *New Latin Grammar*, Dover Publications, New York 2006, s. 284.

¹⁰ Zamieszczone tu przykłady pochodzą z: M. T. C i c e r o, *Epistolae*, oprac. J. G. Baiter, t. 1–2, [w:] i d e m, *Opera quae supersunt omnia*, wyd. J. G. Baiter, C. L. Kayser, Officina Bernhardi Tauchnitz; t. 1, Lipsiae MDCCCLXVI, t. 2, Lipsiae MDCCCLXVII (Leipzig t. 1 1866, t. 2 1867), a przy ich lokalizacji zastosowany został system skrótów według: *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 1, PWN, Warszawa 1998, s. XLIV.

- (7) quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare, demus operam ut ab iis, qui possunt, diligamur. **dices** ‘vellem iam pridem’. scio te voluisse et me asinum germanum fuisse (*Att.* 4, 5, 2);
- (8) gratum, quod mihi epistolas; quae quidem me delectarunt, in primis Sexti nostri. **dices** ‘quia te laudat’ (*Att.* 15, 7, 1).
- (9) [sed] **dices** me ipsum mihi sollicitudinem struere: cogor, et velim ita sit. sed omnia metuo (*Att.* 5, 21, 3);
- (10) ridere igitur, **inquies**, possumus. non mehercule facillime; verum tamen aliam aberrationem a molestiis nullam habemus. ubi igitur, **inquies**, philosophia? (*Epist.* 15, 18, 1).

W tych przykładach formy czasu przyszłego również mogą być wyrażone poprzez polskie odpowiedniki o charakterze epistemicznym – w zdaniu (7): *powiesz zapewne*, w (8): *przypuszczam, że powiesz*, w (9): *być może powiesz*, a w (10) np.: *prawdopodobnie zapytasz... możesz zapytać*.

Są również sytuacje, kiedy jedynie kontekst wypowiedzi wskazuje, że nadawca wyraża przypuszczenie co do możliwości, prawdopodobieństwa zaistnienia danego stanu rzeczy. Tak jest w przykładzie (11), gdzie nadawca, jak się wydaje, mówi o dużym prawdopodobieństwie:

- (11) ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti perspexeram te magis iudicio bonorum quam insignibus gloriae delectari, tamen considerandum nobis existimavi, etiamsi tu nihil postulares, quantum tibi a re publica deberetur. tu **contexes** extrema cum primis: qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit (*Epist.* 10, 13, 2).

Przy tłumaczeniu tego zdania wręcz narzuca się potrzeba podkreślenia epistemicznej funkcji formy czasownika w futurum poprzez dodanie jakiegoś leksykalnego wykładnika modalności. Na przykład: *...choćby niczego nie żądał, jednak uznałem, że powinienem pomyśleć, ile republika jest ci winna. Ty zapewne połączysz koniec z początkiem (skończysz tak, jak zacząłeś)...*

Znacznie częściej w wybranym korpus futurum I pojawia się jako wykładnik modalności deontycznej (w przeszło 250 przypadkach), będącej wyrazem woli nadawcy wypowiedzi, by odbiorca spowodował określony stan rzeczy. Inaczej mówiąc, futurum służy do wyrażenia rozkazu. Rolę taką pełnią ze zrozumiałych względów jedynie formy 2. osoby (są to formy w singularis, ponieważ formy 2. osoby w pluralis w takiej funkcji w *Listach*, jak się wydaje, nie występują). Przy czym chodzi tutaj o rozkaz w szerokim sensie. W zależności od kontekstu, w jakim się dana forma czasownikowa pojawia, można bowiem wśród tych szeroko rozumianych rozkazów wyróżnić polecenia (czyli rozkazy w sensie węższym), prośby i pozwolenia¹¹.

Niestety w większości występujących w korpus przypadków (przeszło 200 form czasownikowych) kontekst nie wskazuje wystarczająco wyraźnie, czy

¹¹ Por. R. Grzegorzyczkowa, *op. cit.*, s. 128–129.

mamy do czynienia z poleceniem czy też z prośbą. Przy braku takich wskazówek nie sposób to rozstrzygnąć, ponieważ różnica między poleceniem a prośbą wynika w tym wypadku z (pozajęzykowych) relacji między nadawcą a odbiorcą. W niektórych przypadkach można jednak takie kontekstowe wskazówki znaleźć. I tak, za polecenia można prawdopodobnie uznać futuryczne formy czasownikowe w zdaniach (12)–(17):

- (12) mea mandata de domo **curabis**, praesidia **locabis**, Milonem **admonebis**. [...] quid superest? etiam: puerum Ciceronem **curabis** et **amabis**, ut facis (*Att.* 4, 7, 3);
 (13) Dolabellae procuratores **fac** ut admeantur: **appellabis** etiam Papiam (*Epist.* 16, 24, 2);
 (14) litteras **mitte** quam primum; si nihil < erit, id ipsum **scribes**, nihil > fieri (*Att.* 6, 3, 10);
 (15) Oppio et Balbo epistolas deferri **iubebis**, et tamen Pisonem sicubi de auro. Faberius si venerit, **videbis**, ut tantum attribuatur, si modo attribuatur, quantum debetur (*Att.* 13, 2, 1);
 (16) cum autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum; itaque statim novum prooemium exaravi et tibi misi: tu illud **desecabis**, hoc **adglutinabis** (*Att.* 16, 6, 4);
 (17) qua re **facies** ut ita sit in libro, quem ad modum fuit. **dices** hoc idem Varroni, si forte mutavit (*Att.* 13, 21, 3).

W przykładzie (12) może na to wskazywać rzeczownik *mandata*: *wypełnij moje polecenia dotyczące domu, ustaw strażę, ostrzeż Milona*. Chociaż już dalszy ciąg nie brzmi tak stanowczo i są to raczej prośby: *zatroszcz się o małego Cycerona i kochaj go, tak jak dotąd*. W przykładach (13) i (14) taką wskazówką może być użycie w poprzedzających zdaniach imperatiwu: (13): *upomnij pełnomocników Dolabelli, a także zwróć się do Papii*, (14): *jak najszybciej wyślij list; jeśli nie masz o czym pisać, napisz tylko tyle, że nic się nie dzieje...* Natomiast w przykładach (15)–(17) użycie stosunkowo krótkich zdań i występowanie form rozkazujących w niewielkiej odległości od siebie na linii tekstu nadaje tym wypowiedziom dość stanowczy charakter: w (15): *rozkaż dostarczyć listy Appiuszowi i Balbusowi..., jeśli przybędzie Faberiusz, postaraj się otrzymać tyle, ile się należy...*, w (16): *ty jedno usuń, drugie wstaw* i w (17): *dopilnuj, żeby było w księdze tak jak wcześniej. To samo powiedz Warronowi...*

W przypadku zdań (18)–(22) kontekst wyraźnie wskazuje, że użyte tu futuryczne formy czasownikowe wyrażają prośbę:

- (18) tamen omnia posita putamus in Planci tui liberalitate, quem quidem arbitramur cum officii sui et rei publicae causa decretum consulum comprobaturum tum libenter nostra causa esse facturum. **adiuvabis** igitur, mi Capito; quod ut facias, **te vehementer** etiam atque etiam **rogo** (*Att.* 16, 16f, 18);
 (19) hoc igitur, mi Cornifici, **facies** ceterisque rebus omnibus eius dignitati reique, **si me amas, consules**: erit id mihi gratissimum. da operam, ut valeas (*Epist.* 12, 21, 1);
 (20) sed cogitavi unas litteras Marionem adferre posse, me autem crebras expectare. poteris igitur et **facies, si me diligis**, ut cottidie sit Acastus in portu. multi erunt, quibus recte litteras dare possis, qui ad me libenter perferant (*Epist.* 16, 5, 2);

- (21) dictum quidem mihi certe nihil est. tu igitur, ut coepisti, et, si quid ita conficies, quod equidem non arbitror fieri posse, ut illi probetur, Ciceronem, **si tibi placebit, adhibebis** (*Att.* 12, 28, 1);
- (22) tu, **si tibi videbitur, dabis** operam, quam primum ad nos venias, praesidii Capuae, quantum constitueritis satis esse, relinquis (*Att.* 8, 6, 2).

W przykładzie (18) jest to powiedziane *expressis verbis*: *dopomóż więc, drogi Kapitonie, usilnie cię o to proszę*. W przykładach (19) i (20) na prośbę wskazują zwroty *si me amas* i *si me diligis*: (19): *jeśli mnie kochasz, proszę, zrób to i zatroszcz się o wszystkie pozostałe sprawy...* i (20): *jeśli mnie kochasz, dopilnuj, proszę, aby Akastus codziennie chodził do portu...* Natomiast w przykładach (21) i (22) świadczą o tym, jak się wydaje, zwroty *si tibi placebit* i *si tibi videbitur*: (21): *jeśli chcesz, posłuż się, proszę, Cyceronem...* i (22): *jeśli chcesz, postaraj się, proszę, jak najszybciej do mnie przyjechać...*

W przykładach (23) i (24) sens zdań nie pozostawia wątpliwości, że mamy do czynienia z prośbą o wybaczenie:

- (23) ad propositum revertar: festinationi meae brevitati que litterarum **ignosces** (*Att.* 9, 6a, 1);
- (24) loquacitati **ignosces**, quae et me levat ad te quidem scribentem et elicit tuas litteras (*Att.* 7, 13, 4).

Wielokrotnie w korpus pojawiają się typowe dla listów wypowiedzi, w których nadawca daje wyraz swojemu oczekiwaniu uzyskania od odbiorcy jakichś informacji. Mimo że kontekst nie daje ku temu podstaw, można chyba uznać, że są to konwencjonalne prośby o wiadomość, wyrażone takimi zwrotami, jak: *facies me certiolem*, *facies omnia mihi nota*, *facies ut sciam*, *curabis ut sciam*, *scribes igitur* czy *rescribes*:

- (25) de Dolabella, ut scribis, si quid habes novi, **facies me certiolem** (*Ad Brut.* 1, 2, 4);
- (26) dic mihi, C. Antonius voluitne fieri septemvir? fuit certe dignus. de Menedemo est, ut scribis. **facies omnia mihi nota** (*Att.* 15, 19, 2);
- (27) item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, **facies ut sciam**. cura, ut valeas (*Epist.* 14, 8, 1);
- (28) Brutus si quid, **curabis ut sciam**; cui quidem quam primum agendum puto, praesertim si statuit (*Att.* 13, 10, 3);
- (29) tu mihi de Caninii naufragio quasi dubia misisti: **scribes igitur**, si quid erit certius (*Att.* 12, 37, 4);
- (30) **rescribes igitur** quicquid voles, dum modo quid (*Att.* 13, 7, 1).

Za prośby bylibyśmy chyba skłonni uznać także typowe dla listów formuły związane z pożegnaniem, a także pozdrawianiem innych osób:

- (31) de Hispania nihil adhuc certi, nihil omnino novi. te abesse mea causa moleste fero, tua gaudeo. sed flagitat tabellarius: **valebis** igitur meque, ut a puero fecisti, **amabis** (*Epist.* 15, 18, 2);

- (32) tu me **diligēs** et **valebis** (*Epist.* 9, 22, 5);
 (33) cupiebam etiam nunc plura garrere, sed lucet: urget turba, festinat Philogenes. **valebis** igitur et valere Piliam et Caeciliam nostram **iubebis** litteris et **salvebis** a meo Cicerone (*Att.* 6, 2, 10);
 (34) cupiebam mehercule longiorem epistolam facere, sed nec erat res, de qua scriberem, nec iocari prae cura poteram. **valebis** igitur et puellae **salutem** Atticulae **dices** nostraeque Piliae (*Att.* 6, 5, 4).

Inny typ szeroko rozumianych rozkazów stanowią pozwolenia, w których nadawca daje wyraz swej rezygnacji z wydania rozkazu-polecenia. Przykłady (35)–(42) zawierają wyraźnie wskazówki kontekstowe, pozwalające na taką właśnie interpretację użytych tam form futurycznych:

- (35) qua re, quoniam hoc a me sic **petis**, ut, quae tua potestas est, ea neges te me invito usurum, puero quoque hoc a me **dabis**, si tibi videbitur, non quo aut aetas nostra ab illius aetate quicquam debeat periculi suspicari aut dignitas mea ullam contentionem extimescat (*Att.* 14, 13b, 5);
 (36) quod videbitur rectum esse, curabo. de Ascanione, tu vero, **quod voles, facies**; me nihil interpono (*Q. Fr.* 3, 4, 5);
 (37) tabellarios, **quoad voles, tenebis**; es enim occupatus (*Att.* 15, 21, 2);
 (38) censeo cedendum de oppidis iis. egeo consilii. **quod** optimum factu **videbitur, facies** (*Att.* 7, 22, 2);
 (39) ad te misi; quas [sc. litteras] **si putabis** illi ipsi utile esse reddi, **reddes**; nil me laedet (*Att.* 11, 9, 2);
 (40) De Vergilii parte valde **probo**: sic **ages** igitur (*Att.* 13, 26, 1);
 (41) apud Terentiam gratia tua opus est nobis tuaque auctoritate; **sed facies**, ut videbitur; scio enim, si quid mea intersit, tibi maiori curae solere esse quam mihi (*Att.* 12, 37, 3);
 (42) hoc ego sentio valde nobis opus esse. **sed** tu id **videbis** (*Att.* 2, 16, 4).

W przykładzie (35) o tym, że mamy do czynienia z pozwoleniem, świadczą wyraźnie słowa *quoniam hoc a me sic petis: ponieważ mnie o to prosisz, jeśli chcesz (zgadzam się/pozwalam), daj to ode mnie chłopcu...* W przykładach (36) i (37) taką rolę odgrywa, jak się wydaje, *voles*: (36): *pozwalam, rób, co chcesz, ja się nie wtrącam* i (37): *pozwalam ci zatrzymać posłańców jak długo zachcesz...* W przykładzie (38) wskazówką jest zwrot *quod optimum factu videbitur*: *rób to, co uznasz za najlepsze*, w (39): *si putabis... utile esse: pozwalam ci oddać te listy, jeśli uznasz, że to jest korzystne. Ja się nie obrażę*, w przykładzie (40) natomiast słowa *valde probo*: *pochwalam, możesz więc tak zrobić*. W przykładach (41) i (42) ważną rolę w zinterpretowaniu form czasu przyszłego jako wykładników pozwolenia odgrywa spójnik przeciwstawny *sed*: (41): *Terencja potrzebuje zarówno twojej życzliwości, jak i powagi. Ale ty możesz (tobie wolno) zrobić tak, jak zechcesz* i (42): *ja uważam, że bardzo tego potrzebuję, lecz ty to oszczędź*.

Poza wymienionymi podtypami szeroko pojętych rozkazów, łacińskie futurum I może także służyć do wyrażania życzenia. W *Listach* Cyserona jednak

czas przyszły w tej funkcji nie występuje. Przytaczane przykłady, pochodzące przede wszystkim z komedii Plauta, mogą świadczyć o tym, że w takiej roli czas przyszły był używany jedynie w języku potocznym¹².

Poczynionych tu spostrzeżeń na temat funkcji modalnych łacińskiego futuru I nie można traktować jako ostatecznych rozstrzygnięć. A to choćby właśnie z tego względu, że dotyczą one bardzo ograniczonego korpus tekstowego, będącego jedynie cząstkową realizacją systemu językowego. Zaprezentowane przykłady dowodzą jednak, jak się wydaje, że futurum I jest w znacznym stopniu nacechowane modalnie i że pełni w łacinie istotną rolę jako systemowy wykładnik modalności epistemicznej oraz (chyba w większym zakresie) modalności deontycznej. Warto w tym miejscu jeszcze podkreślić coś, co już zostało zasygnalizowane na początku. Otóż nie tylko łacińskie futurum I jest wykładnikiem dwóch wymienionych typów modalności. Jest to cecha czasów przyszłych w wielu językach indoeuropejskich (i nie tylko indoeuropejskich), w tym języka polskiego. Jednakże badania nad modalnością w językach klasycznych (przede wszystkim nad jej systemowymi wykładnikami i ich realizacją w tekstach), w związku ze specyfiką tych języków (polegającą na tym, że nie mamy możliwości odwołania się do kompetencji językowej ich rodzimych użytkowników) są szczególnie ważne. Właściwe odczytanie modalności wypowiedzi jest bowiem równoznaczne z jej rozumieniem.

Latin Futurum I as a marker of modality

Summary

Modality, defined generally as a language category expressing the speaker's attitude toward the communicated content, is marked by a variety of means. Among them there are lexical markers (*e.g.* some particles or adverbs) as well as grammatical ones (moods – first of all). Among the grammatical markers a very special position takes future tense, which not only refers to the future time, but also bears the strong features of modality. As it is not used solely for making statements or predictions, or asking factual questions about the future. It also appears in non-factive utterances, involving suppositions or wishes. It is connected with the origin of future tenses in the Indo-European languages, which were derived secondarily from the forms and expressions primary used for marking various types of modality. Often the basis for making future tense was subjunctive. The Latin Futurum I has also such an origin as well as functions, which this tense can perform. Except a purely temporal meaning of Futurum I, it can be also used for expressing supposition or certainty – so it is a marker of epistemic modality. It can also mark the speaker's will (command or request) – therefore it is a marker of deontic modality. This article, based on Cicero's *Letters*, attempts to distinguish various types of modal functions which Futurum I can perform.

---

¹² Zob. *Gramatyka historyczna języka łacińskiego*, cz. II: *Składnia...*